

ПРОБЛЕМИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКІВ-МІНІМУМІВ НОВИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ

© Богдан Шуневич, 2002

В статті порівнюються етапи укладання словників-мінімумів нових терміносистем (дистанційне навчання та робототехніка) за тематичним та частотним принципом, а також описано можливі сфери використання словників.

The process of compiling the short dictionaries using thematic and frequency principles for the new terminological systems (distance education and robotics) is compared in the article. There are also described the possible spheres of the dictionaries usage.

Вступ. За останні десятиліття виник цілий ряд нових галузей науки і техніки, напрямків у різних сферах людської діяльності, наприклад, космонавтика, кібернетика, робототехніка, стратегічний менеджмент, дистанційне навчання (ДН) та інші. Це зумовило значний ріст термінологічної лексики: виникнення нових термінів, а також розширення значень уже існуючих термінів. У результаті виникає потреба укладання великої кількості різноманітних галузевих та інших словників, а також публікацій, які стосуються принципів укладання словників цих нових терміносистем.

Двомовні словники, в тому числі словники нових термінів, необхідні для перекладання, і, відповідно, більш широкого використання зарубіжної фахової літератури, а також для покращення контактів між фахівцями різних країн. Що стосується дистанційного навчання, то, незважаючи на його бурхливий розвиток у країнах далекого, а на протязі останніх десяти років і близького, зарубіжжя та велику необхідність у відповідних довідкових посібниках з цієї галузі знань, до цього часу не існує англо-українського словника з дистанційного навчання. Для того, щоб допомогти фахівцям, перекладачам і всім, хто цікавиться англійською фаховою літературою з даної тематики, нами робиться спроба заповнити цю прогалину в українській термінографії (див. [1]–[7] та інші), тобто укласти необхідні словники.

У нашій кандидатській дисертації [8], попередніх опублікованих матеріалах, що стосуються дослідження термінології з дистанційного навчання та з робототехніки, описано: власний досвід укладання частотного англо-російського словника [9] і англо-українського словника [10], навчального частотного словника-мінімуму з робототехніки [11]; наше розуміння процесу укладання словників для нових терміносистем [12]; методику виявлення та дослідження термінів [1], синонімію деяких основних українських та англійських термінів і коротку історію їх виникнення [3; 13], етимологію [14] та тлумачення термінів [2], роль міжнародної співпраці при укладанні дво- та багатомовних словників [4].

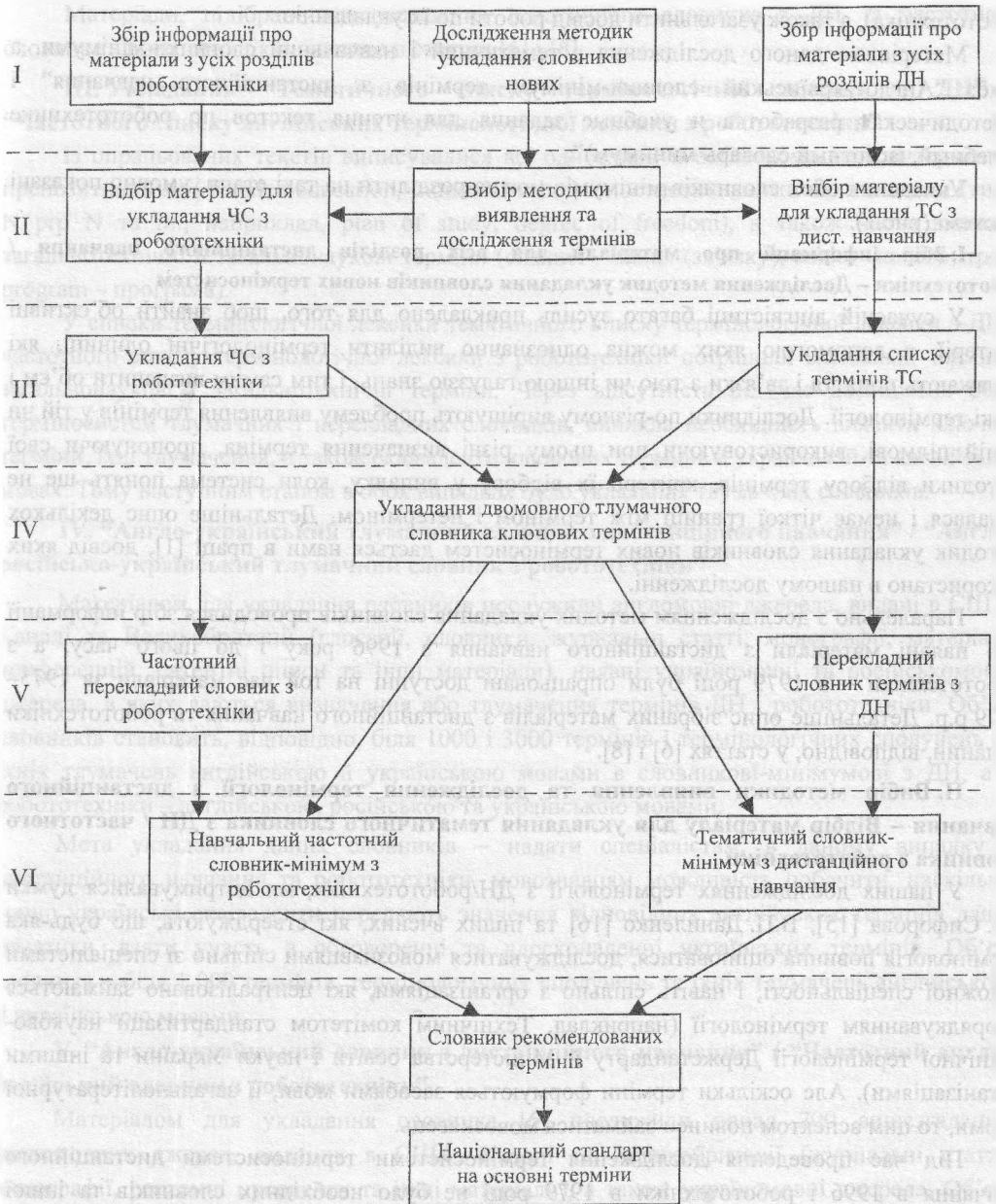

Рис.1. Послідовність укладання словників-мінімумів з робототехніки і дистанційного навчання

Мета цієї статті – порівняти процес укладання словників-мінімумів різного призначення на основі двох вищезгаданих нових терміносистем (дистанційне навчання і робототехніка), а також узагальнити досвід роботи по їх укладанню.

Матеріалом даного дослідження є тематичний і навчальний словники-мінімуми, а саме: “Англо-український словник-мінімум термінів з дистанційного навчання” і “Методическая разработка и учебные задания для чтения текстов по робототехнике (Учебный частотный словарь-минимум)”.

Укладання обох словників-мінімумів можна розділити на такі етапи, умовно показані на схемі (рис.1).

I. Збір інформації про матеріали для всіх розділів дистанційного навчання / робототехніки – Дослідження методик укладання словників нових терміносистем

У сучасній лінгвістиці багато зусиль прикладено для того, щоб знайти об'єктивні критерії, з допомогою яких можна однозначно виділити термінологічні одиниці, які виражають поняття і зв'язки з тою чи іншою галуззю знань, і тим самим визначити об'єм і межі термінології. Дослідники по-різному вирішують проблему виявлення термінів у тій чи іншій підмові, використовуючи при цьому різні визначення терміна, пропонуючи свої методики відбору термінів, критерії їх відбору у випадку, коли система понять ще не склалася і немає чіткої границі між терміном і нетерміном. Детальніше опис декількох методик укладання словників нових терміносистем дається нами в праці [1], досвід яких використано в нашому дослідженні.

Паралельно з дослідженням методик укладання словників проводився збір інформації про наявні матеріали з дистанційного навчання з 1996 року і до цього часу, а з робототехніки – в 1979 році були опрацьовані доступні на той час матеріали за 1975–1979 р.р. Детальніше опис зібраних матеріалів з дистанційного навчання та робототехніки поданий, відповідно, у статтях [6] і [8].

II. Вибір методики виявлення та дослідження термінології з дистанційного навчання – Відбір матеріалу для укладання тематичного словника з ДН / частотного словника з робототехніки

У наших дослідженнях термінології з ДН/робототехніки, ми дотримувалися думки В.І. Сифорова [15], В.П. Даниленко [16] та інших вчених, які стверджують, що будь-яка термінологія повинна оцінюватися, досліджуватися мовознавцями спільно зі спеціалістами з кожної спеціальності, і навіть спільно з організаціями, які централізовано займаються упорядкуванням термінології (наприклад, Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту й Міністерства освіти і науки України та іншими організаціями). Але оскільки терміни формуються засобами мови, її загальнолітературної норми, то цим аспектом повинен займатися мовознавець.

Під час проведення дослідження терміносистеми дистанційного навчання в 1996 і робототехніки в 1979 році не було необхідних словників та іншої спеціальної літератури. Тому матеріалом дослідження могли бути терміни, виявлені під час роботи з іншомовними журнальними статтями, матеріалами конференцій, монографіями, посібниками, довідковою літературою та ін. Тоді можна було лише окреслити список термінів, які часто зустрічалися у фаховій літературі з даних проблем, були ймовірними

термінами з даних галузей і могли дати приблизну уяву про те, яким чином формуються нові терміносистеми.

Матеріали, підібрані для укладання тематичного словника з ДН та частотного словника з робототехніки, описано в статтях [6] і [8].

III. Укладання “Тематичного списку термінологічної лексики з ДН” / “Частотного списку англійських термінологічної лексики з робототехніки”

Із опрацьованих текстів виписувалися всі однослівні й багатокomпонентні терміни з препозитивними (distance education, industrial robot) і постпозитивними означеннями (типу N prp N та ін., наприклад, plan of study, degree of freedom), а також часто вживані загальнотехнічні й загальнонаукові терміни (channel – канал (зв’язку), cable – кабель; трос, program – програма).

У списки термінологічної лексики тематичного списку термінологічної лексики з ДН і частотного списку термінологічної лексики з робототехніки потрапили спеціальні терміни, загальнонаукові і загальнотехнічні терміни. Через відсутність під час досліджень обох терміносистем тлумачних і перекладних словників, виникла необхідність виявити ключові терміни, їхні тлумачення, а також еквіваленти ключових термінів в українській та англійській мовах. Тому наступним етапом в обох випадках було укладання тлумачних словників.

IV. “Англо-український тлумачний словник з дистанційного навчання” / “Англо-російсько-український тлумачний словник з робототехніки”

Матеріалом для укладання словників послужили англomовні джерела, видані в США, Канаді та Великобританії (глосарії, словники, журнальні статті, монографії, матеріали конференцій, патентні описи та інші матеріали), наявні україномовні та російськомовні джерела, в яких даються визначення або тлумачення термінів ДН і робототехніки. Об’єм словників становить, відповідно, біля 1000 і 3000 термінів і термінологічних сполучень та їхніх тлумачень англійською й українською мовами в словникові-мінімумові з ДН, а з робототехніки – англійською, російською та українською мовами.

Мета укладання даних словників – надати спеціалістам, в даному випадку з дистанційного навчання та робототехніки, мовознавцям можливість побачити, наскільки точно українські еквіваленти передають значення відповідних англійських термінів даної тематики, взяти участь в обговоренні та вдосконаленні українських термінів. Об’єм словника – біля 1 000 термінів, термінологічних сполучень та їхніх тлумачень англійською й українською мовами.

V. “Англо-український словник з дистанційного навчання” / “Частотний англо-російський словник з робототехніки”

Матеріалом для укладання словника [6] послужили понад 200 вищезгаданих англomовних джерел, виданих в США, Канаді та Великобританії (журнальні статті, монографії, рекламні проспекти та інші матеріали), а також україномовні джерела. Об’єм словника біля 2000 термінів та термінологічних сполучень.

Матеріалом для укладання словника [8] послужили 211 вищезгаданих англomовних джерел, виданих в США, Канаді та Великобританії (журнальні статті, матеріали конференцій та патентні описи). Об’єм словника біля 9000 термінів та термінологічних сполучень.

VI. Англо-український словник-мінімум термінів з дистанційного навчання / Навчальний частотний англо-російський словник-мінімум з робототехніки

Дамо короткий опис словників-мінімумів та їх призначення:

“Англо-український словник-мінімум термінів з дистанційного навчання” [7].

Під час виконання нашого дослідження (написання монографії та докторської дисертації з теорії та практики дистанційного навчання) ми переконалися, що необхідно укласти *короткий словник термінів з їх тлумаченнями українською та англійською мовами*, щоб не виникло розбіжностей у розумінні термінів з даної тематики, тому що дослідження в основному побудоване на англомовних матеріалах, а перекладних словників з дистанційного навчання в Україні поки що немає.

Терміни, які ввійшли в словник-мінімум, підібрані за тематичним принципом, тобто у відповідності з розділами, з яких складається тема “Теорія і практика дистанційного навчання”, і могли по-різному трактуватися в українській і англійській мовах. Об’єм словника – біля 200 термінів.

Укладанню словника передувала значна дослідницька робота, спілкування із українськими, а також зарубіжними науковцями і спеціалістами під час закордонних відряджень та міжнародних конференцій з даної тематики.

“Методическая разработка и учебные задания для чтения текстов по робототехнике (Учебный частотный словарь-минимум)” [10]. Це навчальний частотний словник-мінімум з робототехніки об’ємом біля 2,2 тисяч термінів. При кожному терміні загальноприйнятим скороченням позначається частина мови і вказується частота терміна. Словник укладено з урахуванням частоти вживання термінів у текстах з даної тематики, він базується на попередньо укладених “Англо-російсько-українському тлумачному словникові з робототехніки” об’ємом біля 3 тисяч термінів та “Частотному англо-російському словникові з робототехніки” об’ємом біля 9 тисяч термінів на вибірці із 211 текстів (по 1000 слововживань кожний), які охоплювали у відповідній пропорції всі розділи з даної тематики.

Словник призначений для студентів спеціальностей, пов’язаних з робототехнікою, як навчальний довідковий матеріал при читанні англійських текстів і перекладі їх на російську мову. Викладач англійської мови зможе використати цей словник для дозування лексики на уроках залежно від її вживаності, спеціаліст з машинного перекладу – для побудови автоматичного англо-російського або англо-українського словника, працівник інформаційної служби знайде тут відносно великий корпус ключових слів і дескрипторів з робототехніки, які неважко ранжувати за вказаними при них частотами. Кожному адресату матеріалів частоти сигналізують про місце, яке займає кожна з поданих одиниць у загальній системній ієрархії одиниць даного рівня.

Висновки

1. Укладання “Навчального частотного словника-мінімуму з робототехніки” (НЧСМ-Р) потребує значно більшого об’єму досліджень, ніж при укладанні “Тематичного словника-мінімуму з дистанційного навчання” (ТСМ-ДН), тому що потрібно підрахувати (колись вручну, а зараз при допомозі комп’ютера і відповідного програмного забезпечення)

частоту вживання всіх термінів, які зустрілися в опрацьованих текстах, а потім відібрати найчастотніші терміни для словника-мінімуму.

2. При укладанні НЧСМ-Р потрібна більша кількість термінів для покриття будь-якого тексту з робототехніки, тоді як в ТСМ-ДН достатньо 100–200 термінів, щоб охопити основні терміни в текстах двох мов.

3. Словники-мінімуми описаних видів можуть бути основою для укладання списків рекомендованих термінів, національних стандартів.

4. У НЧСМ-З, крім спеціальних (ключових) термінів, є багато загальнонаукової та загальнотехнічної термінології, яка часто зустрічається в англійській науково-технічній літературі і тому введено в даний словник. У ТСМ-ДН включені тільки ключові терміни, які охоплюють всі розділи тематики текстів з дистанційного навчання.

5. У частотному словникові-мінімумі є більше інформації, корисної для навчальних цілей, тобто для викладачів іноземної мови, студентів, а також спеціалістів з комп'ютерного перекладу, працівників інформаційних служб, ніж у тематичному.

1. Шуневич Б. *Методика виявлення та дослідження термінології з дистанційного навчання // Українська термінологія і сучасність: Збірник наукових праць / НАН України, Інститут української мови, Комітет наукової термінології; Ред. Кол.: Симоненко (відп. Ред.) та ін. – К., 1998. С.256–260.*
2. Шуневич Б. *Тлумачення деяких термінів з дистанційного навчання // Четверта міжнародна науково-практична конференція «Лінгвістичні та методичні проблеми навчання мові як іноземній», 3–4 червня 2002р. – Полтава, 2002*
3. Шуневич Б. *Використання деяких основних українських та англійських термінів з дистанційного навчання // Збірник наукових праць "Українська термінологія і сучасність", Випуск IV. Київ: КНЕУ, 2001. – С.356–361.*
4. Shunevych B. *International cooperation in developing translation dictionaries // Матеріали щорічної конференції IREX для випускників американських програм. Київ, жовтень, 2001. – С.14–15.*
5. Шуневич Б.І., Бобиляк Л.Б., Кохан А.Б. *Англо-український тлумачний словник з дистанційного навчання // Тези доп. МНК "Сучасні проблеми термінології та термінографії". – Київ, КМУЦА, 2000. – С.116.*
6. Шуневич Б. *Англо-український словник з дистанційного навчання // Лінгвістичні та методичні проблеми викладання іноземних мов. Ювілейна науково-методична конференція присвячена 100-річчю КПІ. – К., 1998. – С.31.*
7. *Етапи укладання «Англо-українського словника-мінімуму термінів з дистанційного навчання // Іноземні мови, – Київ, 2002, №3. – С.25–33.*
8. Шуневич Б. *Структурні та функціональні особливості англійської термінології з робототехніки. Дисертація ... кандидата філологічних наук. – Львів, 1991. – 532с.*
9. Шуневич Б. И. *Частотный англо-русский словарь по робототехнике // Учен. Зап. Тарт. ун-та. – Тарту, 1985, вып. 711. – С.117–126.*
10. Шуневич Б.І. *Англо-український словник з робототехніки // Тези 1-ої міжн. конф. «Проблеми української науково-технічної термінології», Львів, 1992. – С. 157–159.*
11. *Методическая разработка и учебн. задания для чтения текстов по робототехнике (Учебный частотный словарь-минимум / ЛГПИ им. Герцена, Ленинград, 1987. – 70с.*
12. Шуневич Б. *Методика укладання словників нових терміносистем // Вісник ДУЛП "Проблеми української термінології", Львів, 2000, 402. – С.85–87.*
13. Шуневич Б., Ужова О. *Синонимия в английской терминологии по робототехнике и электрохимии // Тезисы Всесоюзной конференции «Лексикографические методы в обучении и научных исследованиях». – Иваново, 1988. – С.48–49.*
14. Шуневич Б. *Етимология деяких основних англійських термінів з робототехніки // Вісник ЛПІ, № 249 Мова та стиль зарубіжної літератури. Львів, ЛДУ. – С.44– 47.*
15. Сифоров В.И. *Проблемы научно-технической терминологии // Вестник АН СССР, 1975. – № 8. – С.16–17.*
16. Даниленко В.П. *Лингвистические требования к стандартизуемой терминологии // Терминология и норма (О языке терминологических стандартов). – М.: Наука, 1972. С.5–32.*